

سخن نظامی گنجوی

نظری باجمال در لغتها و تعبیرها

خسرو و شمسیرین = مخزن الاسرار

(۲)

ب - ترکیبها:

- ۴۴ - نیم رغبت = برغبتی ناقص و ناتمام :
نشاطی نیم رغبت می نمودند
بتدریج ، اندك اندك ، می فزودند
- ۴۵ - برکردن = بیالاکردن:
دگر باره چوشیرین دیده برکرد
چوسر برکرد ماه از برج ماهی
در آن تمثال روحانی نظر کرد...
- ۴۶ - چشم آشنا = آشنا بدیدار
که بامن يك زمان چشم آشنا باش
مکن بیگانگی ، يك دم مرا باش !

✨ آقای دکتر محمود شفیعى برنده جایزه سلطنتی بهترین کتاب سال ۱۳۴۴ ، از پژوهندگان

دانشمند معاصر .

- ۴۷ - گستاخ رویی = بی پروایی و گستاخی :
 چوشیرین یافت آن گستاخ رویی بدو گفتا : در این صورت آنچه گویی!
- ۴۸ - سروپای = سرتاسر - سرتاپا - از آغاز تا انجام - بی کم و کاست :
 یکایک هر چه میدانم سروپای بگویم باتو گر خالی بود جای
- ۴۹ - سرپاگفتن = ایستاده گفتن ، بشتاب و ناسنجیده گفتن :
 به پاسخ گفت کاین درسفتنی نیست و گرهست از سرپسا گفتنی نیست
- ۵۰ - در انداختن = مطرح کردن :
 چون در گوش تو پرداختم راز تونیز ار نکته بی داری در انداز
- ۵۱ - کم رختی = افسردگی و بی برگی :
 رخس سیمای کم رختی گرفته مزاج نازکش سختی گرفته!
- ۵۲ - بر آن دل شدن = معتقد بر آن شدن - تصمیم گرفتن :
 بر آن دل شد که لعبی چند سازد بگیرد شاه نورا ، بند سازد
- ۵۳ - زمین کن کوه = صفت اسب ، استعاره و وصف :
 زمین کن کوه خود را گرم کرده سوی «ارمن» زمین رانرم کرده
- ۵۴ - خوش آمد = خواهش دل ، هوس و میل :
 جوانمردی خوش آمد را ادب کرد نظر گاهش دگر جایی طلب کرد^۲
- ۵۵ - زبون گیری = ضعیف و زبون را گرفتن :
 زبون گیری نکرد آن شیر نه خجیر که نبود شیر صید افکن زبون گیر
- ۵۶ - راه برداشتن = راه رفتن ، آغاز رفتن کردن ، گرفتن راه :
 بنومیدی دل از دلخواه برداشت بدارالمک «ارمن» راه برداشت
- ۵۷ - حذف معدود بقرینه:
 به آیین غلامان راه برداشت پی شبیدیز شاهنشاه برداشت
- ملک سرمست و ساقی باده در دست چنان از عشق شیرین تلخ بگریست
 نوای چنگ می شد شست بر شست^۳ که شد آواز گریش^۴ بیست در بیست^۵
- ۵۸ - پای رنج = پای مزد ، حق القدم - از دست افشاندن = از دست دادن :
 مغنی را که پمارنجی ندادی بهرستان کم از گنجی ندادی!
- ۵۹ - عقوبت باره = جای عقوبت، مثل محنت کده و محنت سرا:
 فروشد ناگهان پایت به گنجی زدست افشاندیش بی پای رنجی
- چوسر در قصر شیرین کرد شاپور عقوبت باره پی دید از جهان دور!

- ۶۰ - عبرتگاه = جای عبرت و تنبه :
 دلم از اشك ، پر خوناب کردند
 بدین عبرت گهم پرتاب کردند !
- ۶۱ - صبور آباد = جای صبوری و شکیبایی مانند خراب آباد :
 صبور آباد من گشت این سیه سنگ ؟
 که از تلخی چو صبر آمد سیه رنگ !
- ۶۲ - دامن افشاندن = رها کردن ، ترك علاقه کردن :
 بر افشان دامن از هر خوان که داری
 قناعت کن بدین يك نان که داری
- ۶۳ - طرفدار = کناره گیر ، گوشه نشین :
 نظامی ، چون مسیحاشو طر فدار
 جهان بگذار برمشتی علفخوار !
- ۶۴ - بترك چیزی گفتن = ترك کردن ، رها کردن (باء زاید برای تاکید) :
 دلش گرچه به شیرین مبتلا بود
 بترك لولوء تر چون توان گفت ؟
 که لؤلوء را بتری به توان سفت
 همچنین : بترك خواب گفتن ، بترك لعل گفتن و بترك بیدلی گفتن .
- ۶۵ - بی پستی = بی پستیبانی ، بی باوری :
 ز بی پستی چو عاجز گشت پرویز
 ز روی تخت شد بر پشت شب دیز
- ۶۶ - بقایم ریختن = کنایه از زبونی و فرار :
 چو شاهنشه ز بازیهای ایام
 بقایم ریخت باشمشیر بهرام ...
- ۶۷ - ازین گوش = بار غیبت تمام ، مانند ازین دندان در سخن گفتن :
 سمن ، کز خواجگی بر گل زدی دوش
 غلام آن بنا گوش ازین گوش^۸
- ۶۸ - دست آویز = بهانه (ترکیب اسم باریشه فعل در معنی اسم آلت) :
 بدست آویز شیر افکندن شاه
 مجال دست بوسی یافت آن ماه
- ۶۹ - میوه وار = درخت میوه :
 بسان میوه وار نا پرومند
 امیدما و تقصیر تو تا چند ؟
- ۷۰ - گرم کاری = شتاب :
 ملك را گرم دید از بی قراری
 مکن ، گفتا ، بدینسان گرم کاری !
- ۷۱ - از کار بر آمدن = بیکار شدن ، از کار باز ماندن :
 اگر باتو بیاری سر در آرم
 گرت بامن خوش آید آشنایی
 من آن یارم که از کارت بر آرم
 همی ترسم که از کارت بر آیی !
- ۷۲ - بر تابیدن = تاب آوردن ، تحمل کردن :
 تنی کو بار این دل بر نتابد
 جهان آن کو برد کو بر شتابد
 سر باری ، غم دلبر نتابد
 جهانگیری توقف بر نتابد
 سکون بر نتابد الا پادشایی !

همچنین : انده برنتابد ، غم برنتابد ، بازی برنتابد .

۷۳ - شب خسوش = بدرود ، خدا حافظی :

به تندی گفت من رنتم شبت خوش گرم دریا به پیش آید گر آتش

۷۴ - ... نیرزد ، حذف «ب» اضافه در ترکیب فعلی :

رهاکن غم که دنیا غم نیرزد مکن شادی که شادی هم نیرزد !

چونامد در جهان پاینده چیزی همه ملک جهان نرزد^۹ پشیزی

همچنین : خواری نیرزد ، جگر خواری نیرزد .

۷۵ - در پیش کردن = به پیش کشیدن :

اگر خواهی جهان در پیش کردن شکم واری^{۱۰} نخواهی بیش خوردن

۷۶ - طرفدار = جانبدار . پاسبان اطراف :

طرفداران که صف در صف کشیدند زهیبت پشت پای خویش دیدند^{۱۱}

۷۷ - یک سواره = تنها ، سوار تنها :

بیا تايك سواره بر نشینیم ره مشکوی^{۱۲} خسرو برگزینیم

حقیقت شد^{۱۳} وراکان یک سواره که می کرد اندراو چندان نظاره .

۷۸ - راست آمدن = درست آمدن ، درست بودن :

چگونه راست آمد رهزنی را ؟ که ریزد آبروی چون منی را ؟

۷۹ - کام و ناکام مانند خواه و ناخواه :

دلهم می جست و دانستم کز ایام زیانی دید خواهیم ، کام و ناکام

۸۰ - پیش داشتن = در نظر داشتن :

چوتودل بر مراد خویش داری مراد دیگران کی پیش داری ؟

---

۱ - یعنی درباره این صورت (نقش، تمثال) چه می گویی ؟ ۲ - یعنی فلزش متوجه جانی دیگر شد ، دیده بدیگر سوی بگردانید ۳ - یعنی ازهر سو تاشست فرسنگ ۴ - مخفف گریه اش ، حذف همزه ضمیر در اضافه . ۵ - یعنی بیست فرسنگ در بیست فرسنگ . ۶ - کنایه از کوهی که قصر شیرین در آن ساخته شد . ۷ - صبر زرد دارویی است تیره رنگ و تلخ ، قشر شیرین را بآن دارو تشبیه کرده است . ۸ - حذف فعل بود باشد . ۹ - مخفف نیرزد . ۱۰ - پسونده «ار» برای بیان معنی اندازه و مقدار . ۱۱ - یعنی ازهیبت اوسر بزیر افکنده بودند . ۱۲ - یعنی حرمسرا و شهبان شاه . ۱۳ - یعنی محقق و مسلم شد . اسم در معنی وصفی .